

teško da bi bili rasparali žiranti Clémenceau i Lloyd George, a dvojbeno je bi li se i Wilson za to zauzimao.

U ostalom ne treba uzimati u obzir samo službeni položaj Srbije i srpske vlade. Popularisanje jugoslovenske stvari u javnom mišljenju Evrope i Amerike za vreme rata, za koje je do tada bilo Jugoslovenstvo otprilike toliko poznato koliko Korejanstvo, pokročilo je za te četiri godine koliko nije za dvadeset pre toga. Blagodareći pako poziciji saveznika i mučeničkoj, ali časnoj ulozi Srbije u ratu, to je popularisanje vršeno uvek u simpatičnom svetlu. One hiljade engleskih, francuskih, američkih bolničarki, koje su se naučile da upoznaju i zavole srpske vojnike, oni milioni štampanih stubaca, kroz koje je gigantski publicistički mehanizam anglo-latinski kroz četiri godine pričao čitavoj publici u dve hemisfere o herojskim patnjama srpske vojske, o nikad neviđenom mučeništvu jednoga naroda, o divnoj legendi kosovskoj, o homerskim nedaćama starca Kralja, koji ostavlja zemlju, o Meštovićevim izložbama, itd., nije moglo da u tim javnim mišljenjima ne izazove utisak izdajstva, kad se po svršenom ratu ukazalo, da su takovome savezniku velike sile bile spremile smrtnu uvredu prodavajući jedan deo njegova nacionalnog teritorija i naroda jednoj od evropskih velikih sila. Javno mišljenje i ranije, ali pogotovo neposredno posle pobede zapadnih demokratija, bila je jedna velika sila u Francuskoj i Engleskoj, pa u Americi.

Srbija je dakle kao takova, sa čitavim svojim zvaničnim aparatom, političkim i vojnim, igrala ulogu glavnog i daleko pretežnog faktora jugoslovenskog ujedinjenja, bez obzira na to, je li čitavo političko društvo, je li čitav narod bio od početka svestan da gradi jedinstvenu državu Srba, Hrvata i Slovenaca. Videli smo da je od dolaska Karađorđevića ideja pijemontističkog zadatka Srbije zahvaćala prilično široke krugove iz oficirskog i intelektualnog društva, a veze i simpatije prema srodnicima u Habzburškoj Monarhiji, od vremena veleizdajničkog procesa u Zagrebu i kroničkog stanja gotovo uzbune u Hrvatskoj, bile su svakako popularisale ideju da Srbija mora da okupi oko sebe u jednu državu i Hrvate, pa i Slovence. Ali bilo bi svejedno malko preoptimistički tvrditi, da je ta željena mogućnost bila postala već pre objave rata Srbiji konkretnim i utvrđenim programom svih srbijanskih odlučnih faktora i čitavoga javnoga mišljenja, bilo je tu i tamo još dosta staroga nasleđa, po kome su poneki politički krugovi, a pogotovo široke narodne vrste, mislile o ujedinjenju svih Srba, Hrvata i Slovenaca kao o željenoj lepoj stvari, ako bude moguće, ali o ujedinjenju svih Srba u jednu Veliku Srbiju kao o volji i programu od kojega nema otpušanja. Međutim ako se vremenski prebiru izjave srbijanskih zvaničnih krugova od početka rata do 1 XII 1918, primećuje se nagla i konstantna evolucija. Dok se prvi manifest Kr. srpske vlade iz Beograda 12 jula 1914 upućuje samo Srpskom narodu, već u manifestu Regenta Aleksandra iz Niša 29 jula, iako je upućen Srbima, govori se o nepravdama Austrije prema Srbima i Hrvatima, njegov proglas iz Kragujevca od 4 VIII spominje »jauke miliona naše braće, koji su do nas dopirali iz Bosne i Hercegovine, iz Ba-